

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОСВІТИ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВПРОВАДЖЕННЯ НАЛЕЖНОЇ АПТЕЧНОЇ ПРАКТИКИ

Ключові слова: охорона здоров'я, фармацевтична діяльність, належна аптечна практика, фармацевтична просвіта, нормативно-правові засади, методичні засади

Одним із стратегічних завдань системи охорони здоров'я згідно з Законом України «Про лікарські засоби» є забезпечення громадян лікарськими засобами (ЛЗ) належної якості та в необхідному асортименті [4]. В останні 15 років у національному фармацевтичному секторі було проведено велику роботу щодо ефективної реалізації зазначеного завдання. Однак, не дивлячись на це, у вітчизняній системі медикаментозного забезпечення населення накопичилася низка болючих і потребує об'язкового вирішення проблем, зокрема неконтрольоване самолікування громадян безрецептурними та рецептурними ЛЗ, випадки недобросовісності і непрофесійності серед працівників закладів охорони здоров'я та фармацевтичних компаній, поширення на фармацевтичному ринку фальсифікованих і субстандартних ЛЗ та випадків незаконного придбання громадянами ЛЗ у суб'єктів, що не мають ліцензії на право торгівлі ЛЗ тощо. Зазначена ситуація продовжує ускладнюватися в умовах соціально-економічної кризи, а також на фоні агресивної маркетингової політики фармацевтичних компаній і неконтрольованого рекламування ЛЗ через засоби масової інформації. Шляхами подолання цих негативних явищ, поряд із вдосконаленням нормативно-правової бази у сфері обігу ЛЗ, є підвищення якості професійної підготовки медичних та фармацевтичних фахівців, впровадження на фармацевтичних підприємствах стандартів належних практик (GxP), розбудова в Україні ефективної системи фармаконагляду, посилення державного та громадського контролю за дотриманням учасниками фармацевтичного ринку вимог чинного законодавства, а також норм Етичного кодексу фармацевтичних працівників України [3, 10, 11].

Вельми важливим шляхом вирішення вищезазначених проблем є всебічне сприяння підвищенню грамотності, інформованості та рівня особистої відповідальності громадян щодо власного здоров'я, на чому наголошується в Європейській стратегії ВООЗ «Здоров'я-2020» [6]. Вагому роль у цьому відіграє фармацевтична спільнота як невід'ємна частина національної системи охорони здоров'я.

Мета роботи – обґрунтування нормативно-правових та методичних засад організації фармацевтичної просвіти населення в умовах впровадження належної аптечної практики.

Матеріали та методи дослідження

Як матеріали дослідження використано наукові статті, методичні матеріали, публічну інформацію органів державної влади, нормативно-правові акти у сфері охорони здоров'я та фармацевтичної діяльності. Методами дослідження є бібліографічний, системно-оглядовий, системного аналізу.

Результати дослідження та обговорення

Дослідження виконували у три етапи. На першому етапі було проаналізовано вимоги нормативно-правових актів щодо здійснення санітарно-просвітницької роботи в рамках фармацевтичної практики. Важливе значення в цьому плані має Етичний кодекс фармацевтичних працівників України, який декларує, що профілактика захворювань, збереження та зміцнення здоров'я людини, зокрема участь у санітарно-просвітницькій роботі є основним завданням професійної діяльності фармацевтичних працівників. Кодекс зобов'язує професіоналів у галузі фармації протидіяти знахарству, брати участь у боротьбі з лікоманією, лікарською залежністю, наркоманією та алкоголізмом [3]. На необхідності проведення і активізації санітарно-просвітницької роботи наголошено у Концепції розвитку фармацевтичного сектора галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 рр., одним з пріоритетних завдань якої є розроблення програми заходів підвищення інформованості та обізнаності споживачів ЛЗ з метою впровадження відповідального самолікування і підвищення безпеки застосування ЛЗ. Для цього передбачено залучати медичних, фармацевтичних, педагогічних працівників, засоби масової інформації та телекомунікаційних мереж до просвітницької діяльності серед населення всіх вікових категорій [5]. Вміння організовувати навчання для населення з питань раціонального використання ЛЗ і лікарської рослинної сировини, запобігання виникненню наркотичної та медикаментозної залежності є важливим умінням, яким згідно з вимогами галузевих стандартів вищої освіти мають володіти випускники вищих фармацевтичних закладів за спеціальностями «Фармація» та «Клінічна фармація» [8].

Важливість санітарно-просвітницької роботи як одного з основних напрямів фармацевтичної практики підкреслюється в оприлюдненому МОЗ України проекті настанови з належної аптечної практики (GPP), що був розроблений на основі відповідних стандартів ВООЗ та МФФ [7, 10]. Так, згідно з положеннями цього документа фармацевтична допомога розглядається як комплекс організаційно-правових і спеціальних (медико-фармацевтичних), соціально-економічних заходів, спрямованих на збереження здоров'я людей, профілактику захворювань та забезпечення ефективної фармакотерапії. Комплекс послуг, що надаються в рамках фармацевтичної допомоги, разом з відпуском ЛЗ включає також інформування, консультування, просвіту і пропаганду щодо сприяння суспільній охороні здоров'я. Провізори (фармацевти) мають брати активну участь в інформуванні пацієнтів з питань правильного застосування ЛЗ, вакцин та інших препаратів. Для цього в аптеці та її структурних підрозділах мають бути наявні відповідні інформаційні матеріали, стенди, листівки, буклети для забезпечення ними населення. Співробітники аптек можуть проводити лекції для громадян, а також брати участь у регіональних та державних програмах і профілактичних заходах з питань ведення здорового способу життя, профілактики захворювань та відповідального самолікування. Така діяльність в рамках фармацевтичної практики цілком відповідає стратегії формування усвідомленого і відповідального ставлення населення до власного здоров'я та особистої безпеки, що заявлена в Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація» на 2009–2013 рр. та проекті Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми "Здоров'я-2020: український вимір"». Оприлюднений проект Закону України «Про заклади охорони здоров'я та медичне обслуговування» також зазначає, що фармацевтичне обслуговування передусім включає в себе просвітницьку діяльність серед населення щодо здорового способу життя, запобігання погіршенню здоров'я, в тому числі самостійної оцінки стану

здоров'я. Невід'ємною складовою фармацевтичної допомоги згідно з цим документом є інформування, консультування та навчання пацієнтів щодо застосування ЛЗ з метою оптимізації фармакотерапії [11].

Проте, в роботах Л. О. Гали, присвячених дослідженню ролі аптечних працівників у просвітницькій роботі серед населення, зазначено, що незважаючи на декларування в нормативно-правових актах України важливості санітарно-просвітницької діяльності, в них відсутні чіткі рекомендації для фармацевтичних фахівців щодо обсягів роботи та методів пропаганди здорового способу життя і зміцнення здоров'я населення. Крім того показано, що у більшості вітчизняних аптечних закладів санітарно-просвітницька робота взагалі не проводиться або виконується лише формально [1].

На другому етапі досліджень з метою пошуку оптимальних форм і методів просвіти вивчався відповідний досвід у сфері охорони здоров'я. Було встановлено, що на практиці використовують як активні, так і пасивні форми санітарно-просвітницької роботи. До активних форм належать методи безпосереднього спілкування фахівців охорони здоров'я з населенням – бесіди (індивідуальні та групові), уроки здоров'я, виступи, семінари, лекції, доповіді. До пасивних – видання науково-популярної літератури, довідників-порадників, газет, журналів, листівок, пам'яток, плакатів, санітарних бюлетенів, проведення виставок, показ відеофільмів та відеороликів тощо. Між цими формами існує тісний зв'язок. Перевагою активних форм роботи є безпосередній взаємозв'язок і взаємодія фахівців з населенням, що забезпечує ефективний вплив на аудиторію. Бесіди, виступи, лекції та семінари, а особливо ті, які проводять із застосуванням мультимедіа та інтернет-технологій, зарекомендували себе як найбільш ефективні методи активних форм санітарно-просвітницької роботи. Їх високий ефект залежить від безпосереднього спілкування фахівця з аудиторією, що забезпечує максимальний психологічний контакт та умови для взаєморозуміння. Водночас, пасивні методи роботи не потребують безпосередньої присутності фахівця, чинять вплив протягом тривалого часу також на неорганізовану аудиторію. Їх недолік – відсутність зворотного зв'язку між фахівцями (лікарями, провізорами) та населенням. Проте поліпшення якості пропаганди дає змогу підсилити ефект пасивної форми санітарно-просвітницької роботи [2]. Також на практиці використовують комбіновану форму просвітницької роботи, до якої відносять популяційний метод або метод масової комунікації, зокрема створення циклів теле- і радіопрограм. Цей метод поширюється як на пасивну, так і на активну аудиторію, де остання виступає в ролі учасника програми через безпосередню присутність у студії або шляхом підключення до неї через засоби телекомунікаційного зв'язку (телефон, інтернет, супутниковий зв'язок тощо).

Методи, які відносять до активних форм санітарної просвіти, дають змогу фахівцю враховувати численність, інтерес до проблеми, вік, стать, професію, соціальні та індивідуальні особливості учасників просвітницьких заходів, рівень їхньої освіти та здатності засвоювати матеріал тощо. Мета може бути досягнута лише за умови знань психології аудиторії, її особливостей та специфіки. Пасивні форми агітації і пропаганди здорового способу життя також не повинні мати безособовий характер. Їх зміст слід орієнтувати на конкретну аудиторію. Інформація має бути максимально доступною, емоційно забарвленою, носити позитивний, ненав'язливий, конструктивний характер, мати певну новизну, включати практичні рекомендації. Без врахування цих факторів просвітницька робота не може бути достатньо ефективною [2].

Зауважимо, що термін «санітарна просвіта», який закріпився у вітчизняній охороні здоров'я у 20-х роках минулого століття, вже значно застарів. Так, ще наказом МОЗ СРСР від 14.10.1988 № 770 служба санітарної просвіти була реорганізована в службу

формування здорового способу життя, а будинки санітарної просвіти – у центри здоров'я [9]. Тому, на нашу думку, враховуючи сучасні тенденції розвитку галузі охорони здоров'я та з метою більш цілісного описання масштабів просвітницької діяльності у цій сфері, доцільніше використовувати термін «просвіта у сфері здоров'я» або «просвіта у сфері охорони здоров'я», яку можна визначити як «систему заходів з поширення і популяризації знань щодо профілактики захворювань, збереження, зміцнення та відновлення здоров'я, що сприяє формуванню серед населення культури здорового способу життя, усвідомленого та відповідального ставлення до власного здоров'я». В свою чергу, просвіта у сфері здоров'я поділяють за різними напрямками: медико-профілактичний, медичний, стоматологічний, педіатричний, фармацевтичний, медико-психологічний, медико-соціальний, фізичного виховання тощо.

Виходячи з вищевикладеного, а також ґрунтуючись на вимогах законодавства у сфері охорони здоров'я і фармацевтичної діяльності [3–7, 10, 11], для описання змісту просвітницької роботи в контексті фармацевтичної практики, на нашу думку, доцільно використовувати термін «фармацевтична просвіта», що може бути визначений як «комплекс заходів з поширення серед населення знань щодо здорового способу життя, правильного і раціонального використання ЛЗ, лікарської рослинної сировини та інших препаратів з метою збереження і зміцнення здоров'я, профілактики і лікування захворювань за призначенням лікаря, а також в порядку відповідального самолікування, що сприяє підвищенню ефективності, безпеки та економічної доцільності застосування ЛЗ». З цього визначення стає очевидним, що фармацевтична просвіта, разом з фармацевтичною опікою і фармаконаглядом, є важливим елементом системи забезпечення якості ЛЗ на етапах роздрібної реалізації та медичного застосування.

На третьому етапі досліджень, в рамках вищезазначеного, а також з метою популяризації і підвищення престижу фармацевтичної професії в суспільстві, нами було запропоновано та розроблено *просвітницьку програму для населення «Здоров'я та ліки»*, що складається з трьох модулів: «Основи здорового способу життя», «Основи лікознавства» та «Основи відповідального самолікування». Метою програми є формування у громадян свідомого ставлення до свого здоров'я, підвищення рівня прихильності до медикаментозного лікування (комплаєнтності), опанування основ правильного і раціонального використання ЛЗ, лікарської рослинної сировини та відповідального самолікування, а також ознайомлення з принципами і методами здорового способу життя, профілактики захворювань, догляду за хворими та надання першої медичної допомоги. Програма включає лекційні та семінарські заняття. Теоретичний матеріал викладають на лекціях. Семінарські заняття можна проводити у формі інтерактивного обговорення, дискусій, групових тренінгів, екскурсій, індивідуального тестування тощо. Зміст лекційного і семінарського матеріалу має викладатися в обсягах і формі, що доступні для сприйняття аудиторією, яка складається з осіб без спеціальної (медичної/фармацевтичної) освіти. Відповідно необхідною умовою є належний рівень теоретичної підготовки та лекторських навичок фахівців, які проводять такі заняття. Допомогу у розробленні методичних матеріалів для проведення просвітницької роботи можуть надавати викладачі медичних і фармацевтичних навчальних закладів.

Варіантами форм навчання просвітницької програми можуть бути денна, вечірня, вихідного дня, дистанційна або комбінована з використанням мультимедіа та інтернет-технологій. Графік проведення занять може бути гнучким і пристосованим до конкретних умов навчання та специфіки контингенту учасників просвітницьких

занять – щотижня, один або два рази на місяць. Оптимальна кількість учасників семінарів становить 25–30, тренінгів – 10–15 осіб. На лекціях можлива присутність більшої кількості учасників. За домовленістю можливі індивідуальні консультації з фахівцем. На першому та останньому заняттях доцільно проводити анкетування з метою збору загальної інформації про учасників просвітницьких заходів, а також отримання від них відгуків про якість та користь пройденого навчання.

Просвітницькі заняття на договірних умовах можна проводити у територіальних центрах здоров'я, лікувально-профілактичних установах, аптечних закладах та інших організаціях [7, 10]. Так, протягом 2011–2013 рр. співробітниками кафедри контролю якості і стандартизації лікарських засобів НМАПО імені П. Л. Шупика проведено на громадських засадах на базі деяких навчальних закладів і громадських організацій Києва та Черкас цикли просвітницьких занять, тематика яких формувалася на основі розробленої програми «Здоров'я та ліки». Матеріали окремих тем викладені нами в інтернеті. Також на основі цієї просвітницької програми запропоновано проект циклу програм на радіо.

Важливим питанням є підготовка фармацевтичних працівників з питань проведення просвітницької роботи, а також формування у них особистої зацікавленості в популяризації та поширенні фармацевтичних знань. Зараз у програмах післядипломного навчання спеціалістів фармації, зокрема циклів спеціалізації, стажування та передатестаційних циклів з фаху «Загальна фармація», «Організація і управління фармацією» на вивчення питань організації санітарно-просвітницької роботи працівниками аптек, в тому числі діяльності провізора щодо забезпечення безпечного та ефективного самолікування, а також зміцнення здоров'я населення і формування здорового способу життя відводиться не більше двох годин семінарських занять. Елементи зазначених питань включено у розділи «Фармацевтична інформація» та «Вимоги та основні елементи належної аптечної практики». Тому на сьогодні виникла об'єктивна необхідність створення умов для підвищення кваліфікації провізорів з питань організації фармацевтично-просвітницької роботи серед населення. Зокрема нами пропонується запровадження циклу тематичного удосконалення «Етичні, інформаційно-просвітницькі та навчально-консультаційні аспекти діяльності провізора», який, поряд зі спеціальними фармацевтичними питаннями, включатиме елементи практичної психології та педагогічної риторики.

Висновки

1. На основі аналізу вимог нормативно-правової бази України та належної аптечної практики показано, що просвітницька робота є важливою складовою професійної діяльності фармацевтичних працівників. Проаналізовано існуючі форми та методи просвітницької роботи, з яких найбільш ефективними є активні форми, що передбачають методи безпосереднього спілкування фахівців охорони здоров'я з населенням.

2. Запропоновано визначення терміну «фармацевтична просвіта» як одного з напрямів просвіти у сфері охорони здоров'я та важливого елемента системи забезпечення якості лікарських засобів на етапах реалізації і медичного застосування.

3. Розроблено просвітницьку програму для населення «Здоров'я та ліки» та обґрунтовано організаційно-методичні засади її викладання населенню. Показано доцільність підвищення кваліфікації провізорів з питань організації просвітницької роботи, зокрема шляхом запровадження на етапі післядипломного навчання спеціалістів фармації циклу тематичного удосконалення «Етичні, інформаційно-просвітницькі та навчально-консультаційні аспекти діяльності провізора».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гала Л. О. Дослідження ролі аптечних працівників у санітарно-просвітницькій роботі серед населення // Фармац. часопис. – 2012. – № 1. – С. 97–101.
2. Дембский Л. К. Интенсивные технологии и подходы в гигиеническом воспитании населения и пропаганде здорового образа жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eyecenter.com.ua/teach/industrial/20.htm>
3. Етичний кодекс фармацевтичних працівників України, затверджений на VII Національному з'їзді фармацевтів України 15–17 вересня 2010 р.
4. Закон України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96ВР.
5. Концепція розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 рр., затверджена наказом МОЗ України від 13.09.2010 № 769.
6. Лінник С. О. Стратегія ВООЗ «Здоров'я-2020» як засіб прискорення прогресу в досягненні максимального потенціалу у сфері охорони здоров'я населення // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – № 1 (13). – С. 191–195.
7. Наказ МОЗ України від 30.05.2013 № 455 «Про настанову ВООЗ та МФФ "Належна аптечна практика: Стандарти якості аптечних послуг"».
8. Наказ МОН України від 29.07.2004 № 629 «Про затвердження складових галузевих стандартів вищої освіти зі спеціальностей 7.110201 "Фармація", 7.110202 "Технологія парфумерно-косметичних засобів", 7.110204 "Технологія фармацевтичних препаратів", 7.110206 "Клінічна фармація" напряму підготовки 1102 "Фармація" та спеціальності 6.110100 "Лабораторна діагностика" напряму підготовки 1101 "Медицина"».
9. Офіційний сайт Кримської республіканської установи «Центр здоров'я». – Режим доступу: <http://simzdorov.in.ua/onas/>
10. Публічна інформація Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua>
11. Сайт «Законодавство України». – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

Надійшла до редакції 13. 01. 2014.

*Н. А. Ветютнева, С. Г. Убогов, Т. М. Будникова, Л. Б. Пилипчук, В. І. Тодорова, Л. А. Федорова,
А. П. Радченко, Н. А. Марусенко*
Національная медицинская академия последипломного образования имени П. Л. Шупика, г. Киев

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ВНЕДРЕНИЯ НАДЛЕЖАЩЕЙ АПТЕЧНОЙ ПРАКТИКИ

Ключевые слова: здравоохранение, фармацевтическая деятельность, надлежащая аптечная практика, фармацевтическое просвещение, нормативно-правовые основы, методические основы

АННОТАЦИЯ

Важным путем обеспечения эффективности и безопасности фармакотерапии является всестороннее содействие повышению грамотности, информированности и уровня личной ответственности граждан относительно собственного здоровья и правильного применения лекарственных средств.

Цель работы – обоснование нормативно-правовых и методических основ организации фармацевтического просвещения населения в условиях внедрения надлежащей аптечной практики.

Материалы исследования: научные статьи, методические материалы, публичная информация органов государственной власти, нормативно-правовые акты в сфере здравоохранения и фармацевтической деятельности.

Методы исследования: библиографический, системно-обзорный, системного анализа.

В работе осуществлен анализ требований нормативно-правовой базы Украины и надлежащей аптечной практики относительно проведения санитарно-просветительской работы фармацевтическими работниками. Показано, что просветительская работа является важной составляющей фармацевтической деятельности. Проанализированы существующие формы и методы просветительской работы, из которых наиболее эффективными являются активные формы, предусматривающие методы непосредственного общения специалистов здравоохранения с населением.

Предложено определение термина «фармацевтическое просвещение» как одного из направлений просвещения в сфере здравоохранения и важного элемента системы обеспечения качества лекарственных средств на этапах реализации и медицинского применения.

Разработана просветительская программа для населения «Здоровье и лекарства», обоснованы организационно-методические основы ее преподавания населению. Показана целесообразность повышения квалификации провизоров в вопросах организации просветительской работы, в частности путем внедрения на этапе последилового обучения специалистов фармации цикла тематического усовершенствования «Этические, информационно-просветительские и учебно-консультационные аспекты деятельности провизора».

*N. A. Vetutneva, S. G. Ubogov, T. N. Budnikova, L. B. Pilipchuk, L. A. Fedorova, V. I. Todorova,
A. P. Radchenko, N. A. Marusenko
Shupyk National Medical Academy of Post-Graduate Education, Kyiv*

NORMATIVE LEGAL AND METHODOLOGICAL BASES OF ORGANIZATION OF PHARMACEUTICAL ENLIGHTENMENT OF POPULATION IN THE CONDITIONS OF INTRODUCTION OF THE GOOD PHARMACY PRACTICE

Key words: health care, pharmaceutical activity, good pharmacy practice, pharmaceutical enlightenment, normative legal bases, methodical bases

ABSTRACT

The important way to ensure the effectiveness and safety of pharmacotherapy is fully promoting literacy awareness and level of personal responsibility of citizens in their own health and proper use of medicinal products.

Aim of work – the ground of normative legal and methodical bases of organization of the pharmaceutical enlightenment of population in the conditions of introduction of the good pharmacy practice.

Subjects: scientific articles, methodical materials, public information, normative legal acts.

Methods: bibliographic, system overview, system analysis.

Analyzed the requirements of normative legal base of Ukraine and good pharmacy practice to conduct sanitary enlightenment pharmaceutical workers. It is shown that enlightenment is an important component of pharmaceutical activity. Analyzed the existing forms and methods of enlightenment. Of these, the most effective are the active forms, which include the methods of direct communication with the population health professionals.

Proposed definition of «pharmaceutical enlightenment» – one of the way of health enlightenment and an important element of quality assurance of medicinal products on the stages of the selling and medical application.

Develop enlightenment programs for the public «Health and medicine». Substantiated organizational-methodical bases its teaching population. The expediency of training provisors (pharmacists) in the organization of enlightenment work. Proposed introduction on stage postgraduate education specialists in pharmacy cycle of thematic improvement «Ethical, informational-enlightenment and training-consulting aspects of activity of a provisor (pharmacist)».

Електронна адреса для листування з авторами: ubogov@ukr.net